

Fredrikskyrkan Karlskrona

Lunds stift

Kulturhistorisk
karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2021-02-22

LASERNA
RESTAURERING

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Fredrikskyrkan Karlskrona

Karlskrona stadsförsamling, Karlskrona socken, Karlskrona-Aspö pastorat, Karlskrona-Ronneby kontrakt, Lunds stift, Karlskrona 4:43 - Husnummer 1, Karlskrona kommun, Blekinge län, Blekinge.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Sedan Skåne och Blekinge blivit del av Sverige insåg Karl XI behovet av en flottbas närmare kontinenten för att befästa rikets östersjövälde. Kungen såg framför sig en stad uppkallad efter honom själv, värdig stormakten och enligt barockens rådande stadsbyggnadsideal. Amiralgenerallöjtnant Hans Wachtmeister fick ansvaret över flottans flytt och stadens grundläggning 1679. Huvudansvarig för den storstilade stadsplanen från 1683, som lades ut över några glesst bevuxna klippiga öar och ännu betraktas som Sveriges enda fullt utförda barockplan, var fortifikationschefen och sedermera fältmarskalken och greven Erik Dahlberg. Till sin hjälp hade Dahlberg officeren Carl Magnus

Flygbild över Trossö 2014, tagen från väster. Fredrikskyrkan tornar upp sig vid Stortorget östra sida. Foto: Pär-Martin Hedberg.

Stuart men även arkitekten Nicodemus Tessin d.ä. vars bidrag till den rutnätsformade planen lär ha varit strålgatorna, det vill säga de diagonala sträckningarna. Senare kom också den sistnämnda Nicodemus Tessin d.y. att påverka utformningen av Karlskrona som ansvarig för ett flertal byggnader, däribland både Trefaldighetskyrkan och Fredrikskyrkan vid Stortorget på stadens högsta punkt. Härifrån utgår den huvudaxel som löper rakt genom staden, i söder mot Amiralitetsplatsen där ett planerat palats för Amiralitetskollegiet aldrig kom till utförande. Kullen där Amiralitetsklockstapeln idag tronar var ursprungligen avsedd för den stenkyrka som Amiralitetsförsamlingen ämnade uppföra. Inte heller dessa planer förverkligades och församlingens träkyrka, tänkt som ett provisorium, står ännu kvar cirka 500 meter österut. I norr sträcker sig huvudaxeln över de låglänta partierna vid Hoglands park som anlades på 1820-talet efter ritningar av Fredrik Magnus Piper och omgestaltades i samband med järnvägens tillkomst på 1860-talet.

Utöver Fredrikskyrkan i öster och Trefaldighetskyrkan i söder finns idag inga kvarstående byggnader från barockepoken vid Stortorget, främst till följd av omfattande stadsbränder 1790 och 1887. Rådhuset från 1798 som är ombyggt i flera omgångar är emellertid stilmässigt anpassat efter kyrkorna och utgör fond i väster. I övrigt är byggnadsbeståndet av varierande ålder, bland annat bör nämnas Vattenborgen av F.W. Leijonancker i medeltidsinspirerad stil från 1863, Stadshotellet från 1890 av Gustaf Paulsson och P.A. Löfgren, Wolter Gahns funktionalistiska stadsteater från 1939 samt stadsbiblioteket från 1959 av Jan Wallinder. Centralt på torget, som också används som parkeringsplats och för torghandel, står sedan 1897 skulptören John Börjesons staty över stadens grundare Karl XI.

Som en av Europas bäst bevarade örlogsstäder med bebyggelse av mycket hög arkitektonisk, konstnärlig och teknisk kvalitet är Karlskrona både utpekad som riksintresse för kulturmiljövården och upptaget på Unescos världsarvslista. Utöver Stortorget som monumental platsbildning, dess båda barockkyrkor samt byggnader och anläggningar kopplade till militära och civila maritima verksamheter nämns bland annat den bibehållna stadsplanen, offentliga byggnader med koppling till stadens funktion som residensstad samt inslagen av låg trähusbebyggelse som uttryck för riksintresset.

Kyrkobyggnaden

Fredrikskyrkan fick sitt namn vid invigningen 1744 efter dåvarande kung Fredrik I. Redan i Dahlbergs stadsplan från 1694 fanns en stenkyrka inritad vid Stortorget, då under namnet Stadskyrkan. Senare kom den även att benämnas både Svenska kyrkan (i förhållande till Tyska kyrkan vid torgets södra sida) samt Storkyrkan, det senare ett namn som kom att leva vidare parallellt med Fredrikskyrkan.

Ritningarna upprättades under 1690-talet av Nicodemus Tessin d.y., en av landets genom tiderna mest inflytelserika arkitekter. Tessin ritade även Tyska församlingens Trefaldighetskyrka som började uppföras 1697 och invigdes 1709, medan planerna för

Fredrikskyrkan sköts på framtiden på grund av ekonomiska begränsningar kopplade till Stora nordiska kriget under 1700-talets två första decennier. Först efter Karl XII:s död kunde grundläggningen äntligen påbörjas 1721. Såväl flottans manskap som ryska krigsfångar var verksamma vid bygget, som i tur och ordning översågs av fortifikationskonduktören Siwer Arwidsson, murarmästaren Georg Steuer samt fortifikationskonduktören C. Winblad. Ekonomin var alltså begränsad vilket gjorde att bygget emellanåt stod helt still och mycket fick provisorisk karaktär, exempelvis gällande tak-täckningen där stora delar av byggnaden avtäcktes med spån eller bräder. 1742 saknade kyrkorummet ännu valv, puts och inredning, men nya ansatser togs under ledning av superintendent Lorenz Muhrbeck och två år senare, 1 augusti 1744, kunde kyrkan äntligen invigas i närvaro av kronprins Adolf Fredrik och prinsessan Lovisa Ulrika. Efter invigningen återstod emellertid en hel del arbete, bland annat färdigställandet av västportal och torn. De sistnämnda fullbordades 1758, dock utan de karnisformade huvar som syns i Tessins ritningar, och kyrkklockorna kunde då hängas upp. Invändigt tillkom kyrkorgeln inte förrän 1764. Utöver de nämnda tornhuvarna saknade västfasaden utsmyckningar i form av friskulpturer och ornamentik, men i övrigt överensstämde den korsformade kyrkan med västgavel inspirerad av den romerska barocken väl överens med Tessins vid det här laget mer än ett halvt århundrade gamla ritningar.

17 juni 1790 drabbas Karlskrona av en förödande brand som även orsakar Fredrikskyrkan skada, om än i mindre omfattning än stora delar av stadens övriga bebyggelse, däribland Trefaldighetskyrkan. Taket och takstolarna från 1732 brinner upp, men de kraftiga valven skyddar kyrkorummet från större ödeläggelse. Däremot rasar en brinnande takkrona genom golvet och sprider branden till gravkammarna i källaren där delar av kyrkoarkiven går upp i rök. Även kyrkklockorna rasar in men lyckligtvis på ett sätt så att skadorna begränsas. Reparationen av taket inleds relativt omgående och denna gång avtäckes samtliga takfall med kopparplåt. Olof Tempelman vid Överintendentsämbetet utarbetar liksom stadsarkitekt David Rosenbaum flera förslag till tornhuvar och västgavelns utsmyckning. Inget av detta kommer slutligen till utförande utan västpartiet får sin nuvarande enkla och avskalade gestaltning.

Under 1800-talet sker få förändringar. Altarkors och predikstol ritade av den karlskronafödde arkitekten Johan Adolf Hawerman tillkommer 1843 respektive 1854. 1846 upplöses Tyska församlingen och Trefaldighetskyrkan uppgår i Storkyrkoförsamlingen som i samband med detta byter namn till Karlskrona Stadsförsamling. 1866 omnämns ett takbyte vilken får antas avse kopparplåten. I sammanhanget kan nämnas att takplåten på Trefaldighetskyrkan byttes ut just under 1860-talet sedan församlingen fått överta ett parti förhållningsplåt från örlogsvarvet.

1905–06 utförs exteriöra underhållsarbeten som även kommer att omfatta utbyte av vissa takstolar i norra korsarmen. Enligt vissa uppgifter tillkommer kring samma tid ny orgel och glasade dörr- och väggpartier under orgelläktaren, medan andra tyder på att dessa arbeten genomförs i samband med den omfattande interiöra restaureringen 1913 under ledning av arkitekt Axel Lindegren. Då tillkommer nya kalkstensgolv i kyrkorummet och nytt furugolv i bänkkvarteren. Väggar putsas, kalkas och förses

med bröstningspaneler. Boaseringen ansluter till bänkinredningen som får nya sittbänkar, hyllor och fotstöd men i övrigt bevarar sina äldre delar såsom gavlar, dörrar och bänkskärmar. Korsarmarna hade fram tills nu dubbla läktare, av vilka de övre rivs och de undre förses med ny bänkinredning. De övre läktarnas barriärer återanvänds som boasering i sakristian. Nya blyspröjsade fönster med yttre ofärgade glas och invändiga antikglas sätts in. Korfönstren har mosaikmålningar ritade av Lindegren och utförda av Neuman & Vogel i Stockholm. Lindegren ritade även ny inredning bestående av altare, altaruppsats och altarring som tillverkas av Nordiska Kompaniet i Stockholm, som också levererar belysningsredskap och två guerdioner. Orgelfasaden och Hawermans predikstol förnyas på nytt medan altarkorset tas ur bruk och senare flyttas till Trefaldighetskyrkan.

Interiören fotograferad 1904 innan Axel Lindegrens restaurering. Korsarmarna har dubbla läktare och på altaret står Hawermans altarkors som numera återfinns i Trefaldighetskyrkan. Bild från ATA, fotograf okänd.

1945 installeras högtalarsystem och 1948 inreds konsistorierummet söder om absiden till väntrum. En portabel kororgel införskaffas 1955 och året därpå får västentrén ny yttertrappa som ersätter en trappa som tros ha tillkommit efter branden. En centralt placerad källaröppning som påträffas vid arbetena tyder på att huvudentrén ursprungliga trappa varit tvådelad. 1961 inrättas wc i södra tornet och året därpå installeras oljeeldad panna. 1964 införskaffas ett klockspel tillverkat av Göte Bergholtz, Sigtuna, vilket placeras i södra tornet. Vid en invändig restaurering 1967–68 tas bänkrader bort i väster för att ge plats åt ett dopkapell. Elvärme ersätter tidigare system och valven isoleras. Väggarna putsas om och inredning i trä i oklar omfattning målas eller lackas om.

Vid en exteriör restaurering i mitten av 1980-talet får fasaderna en mörkare ockragul kulör mer typisk för barocken. 1987 installeras ny orgel bakom den befintliga fasaden från 1700-talet och samma år elektrifieras styrningen av klockspelet. Vid slutet av 1980-talet tillkommer förvaring för textilier och andra inventarier i norra korsarmen. 1993 införskaffas ny portabel kororgel och den tidigare flyttas till Aspö kyrka. En ny utvändigt restaurering utförs i slutet av 1990-talet då partiell nyhuggning av kalksten utförs till friser och omfattningar och ny kopparplåt läggs på taken. Dessutom repareras och kompletteras takstolskonstruktionen. 2008 förses korfönstren med innerbågar av smide.

2016–18 genomgår Fredrikskyrkan en renovering och ombyggnad efter förslag av den danske arkitekten Ole Drachmann. Projektet kan beskrivas som en av de mest omfattande i landet under 2000-talet, utifrån en vision hos församlingen om att skapa ett multifunktionellt kyrkorum med de olika verksamheterna samlade under samma tak. För att finansiera projektet säljer församlingen sina fastigheter i kvarteret Bonde frånsett Trefaldighetskyrkan, däribland församlingshemmet och Nordenskjöldska gården. Dessa försäljningar kommer emellertid endast att täcka en mindre del av den totala kostnaden som i slutändan blir påtagligt högre än budgeterat. De ökade kostnaderna blir tillsammans med det faktum att omfattningen av renoveringen delvis får avgöras i domstol två av flera anledningar till att projektet får stor medial uppmärksamhet. De mycket påtagliga förändringarna av kyrkorummet omfattar utöver rena underhållsarbeten bland annat att de slutna bänkkvarteren i mittskeppet ersätts av lösa stolar, bröstpanelerna avlägsnas, ny dopfunt placeras i mittgången och Lindegrens altare, altaruppsats och altarring ersätts av ett mobilt altarbord. Inredning och inventarier som bevaras, såsom predikstol, äldre dopfunt, psalmnummertavlor, begravningsvapen och ljuskronor rengörs och konserveras. I anslutning till koret installeras ett höj- och sänkbart podium som undertill även innehåller förvaringsutrymmen samt en nedsänkbar bildskärm i taket. Golvet i såväl kor som långhus läggs om och golvvärme installeras. Fönstren förses med innerbågar. Under orgelläktaren ersätts 1910-talets partier i glas och trä av nya glaspartier och sydvästra delen av långhuset glasas in för att skapa en arbetsplats med informationsdisk. I nordväst tillkommer ett pentry. Korsarmarnas läktare förses med glasade underbyggnader och bänkinredning och vindfång rivs. På södra läktaren inrättas inglasade arbetsplatser medan den 1905 utbytta Åkerman & Lund-orgeln återinstalleras på norra läktaren. Utvändigt tillkommer en rullstolshiss vid huvudentrén och markytan närmast kyrkan hårdläggs.

Exteriör

Kyrkan är av basilikatyp där planformen utgår från ett latinsk kors som modifierats genom dels mindre tillbyggnader för sakristia och konsistorierum i anslutningen mellan korsarmarna och den halvrunda absiden i öster, dels genom det bredare västpartiet som flankeras av låga torn. Grundläggningen är utförd i spräng- och gråsten medan murverken utgörs av kluven gråsten, kalksten samt rött tegel i kryssförband. Inslag av gotländsk sandsten förekommer tillsammans med ölandskalkstenen i dekorativa fasaddetaljer. Den höga sockelns nedre del är spritputsad och avfärgad i grått medan den övre delen består av lågerhuggen kalk- och sandsten. De spritputsade fasaderna är avfärgade i djup gulockra ton och indelas av pilastrar, gesimser och andra listverk. Samtliga takfall är avtäckta med kopparplåt i skivtäckning med i det närmaste parallella tvärfalsar. De blyspröjsade fönstren sitter i järnbågar som i västfasaden är svartmålade och i övrigt i kromoxidgrönt, en kulör som återkommer på dörrar och luckor.

Huvudfasaden åt torget i väster är uppbyggd med en mittrisalit som flankeras av de båda tornen och indelas dels av pilastrar, dels av en kraftig gördelgesims som löper runt hela byggnaden mellan andra och tredje våningen. Frånsett gördelgesimsens

Kyrkan från sydöst.

slätputsade fris är västpartiets listverk och omfattningar utförda i kalksten som bär olika stenhuggarmärken. Den centralt placerade västportalen utgörs av en rakt avslutad hög pardörr klädd med grönmålade plåt under ett rektangulärt fönster. Entrén nås via en tresidig trappa i kalksten med integrerad rullstolshiss dold bakom en iögonfallande cortenplåt. Portalen flankeras av rundbågiga nischer under rektangulära blindfält som i sin tur flankeras av tornfasadernas grönmålade luckor. Samtliga omfattningar i de två nedre våningarna är rakt avtäckta. Tredje våningen utgörs i risaliten av ett tempelgavelmotiv där joniska pilastrar bär upp en triangulär fronton. Centralt återfinns ett högt rundbågigt fönster vars omfattning kröns av en fronton, en gestaltning som återkommer vid tornens luckor men här vilande på svängda konsoler istället för pilastrar. Mellan fönstret och luckorna pryds fasaden av rakt avtäckta rektangulära blindfält. Klockvåningarna, som utgör den del av tornen som reser sig över takfoten, har i samtliga väderstreck rakt avslutade ljudluckor i rundbågiga grönmålade nischer som inramas av gavelmotiv. Tornens södra och norra fasader har därtill dörrar respektive luckor i nedre och tredje våningarna.

Kyrkans övriga fasader indelas likt västpartiet av pilastrar och gesimser men har liksom omfattningarna främst slätputsat och gråmålat utförande, även om sten förekommer, bland annat i nord- och sydportalerna. Sidoskeppen har vardera tre högt placerade lunettformade fönster indelade i tre lufter, medan klerestoriet har svagt stickbågigt avslutade fönster placerade dikt an sidoskeppens lunettak och indelade av svängda strävpelare. Mittskeppet avtäckts liksom korsarmarna av sadeltak, i de senare fallen

valmade. Korsarmarnas portaler är utformade snarlikt västportalen men dörrbladen är sedan renoveringen 2016–18 permanent uppställda. Tillsammans med vindgångens och kyrkorummets glaspartier gör det att det i praktiken är möjligt att se rakt genom kyrkan. Entréerna nås via stentrappor med handledare av gjutjärn. I norr finns även en lång tillgänglighetsramp som sträcker sig utmed långhusfasaden. Ovan portalerna finns vardera ett högt stickbågigt fönster som tillsammans med portalerna inramas av rundbågiga listverk. Korsarmarnas övre våning har vardera ett rundbågigt fönster indelat i tre lufter. Absiden har höga rakt avslutade fönster i tre väderstreck och i den övre våningen ytterligare tre något mindre fönster. Under respektive över fönstren är putsen svagt indragen. Absiden avtäckts av ett flackt hjälm-tak. De en våning höga utbyggnaderna för sakristia och konsistorierum har vardera ett högt och rakt avslutat fönster i öster, vilka är försedda med järngaller. Byggnadskropparnas tak utgörs av vardera två triangulära takfall. Nedgångar till källaren finns öster om absiden samt under sakristians fönster.

Interiör

Genom västportalen nås ett vindfång och en mindre förhall som avdelas av ett rundbågigt parti med pardörr och överljus i gråmålat trä och småspröjsat glas. Golven är belagda med grå och röd kalksten medan väggarna och de plana innertaken är slätputsade och vitmålade. Norr och söder om förhallen finns utrymmen för pentry respektive wc vilka nås från kyrkorummet.

Kyrkorummet har samma golvbeläggning som förhallen, men kalkstensplattorna bryts upp av trä i långhuset på platsen för de tidigare bänkkvarteren samt på det höj- och sänkbara podiet i korsmitten. Koret har tre steg högre golvnivå. Väggarna och taket är slätputsade och vitkalkade. Över långhuset och korsarmarna spänner tunnvalv. Korsmitten är slagen med ett kryssvalv och korabsiden med ett hjälmvalv. Sidoskeppen täcks av arkadgångar som bildar mindre sidokapell. Runt hela kyrkorummet bär joniska pilastrar upp en kraftig och profilerad gesims med tandsnitt. Sidoskeppens väggar är norr och söder rakt avslutade och rundbågiga nischer. Fönstren har vitmålade innerbågar i metall och korfönstren är försedda med enkla glasmålningar ritade av Axel Lindegren och tillverkade Neumann & Vogel i Stockholm.

Den gråmarmorade orgelläktaren i väster vilar på sex doriska kolonner. Barriären är uppbyggd som ramverk med fyllningar och har rundat framskjutande mittparti och konkava sidopartier. Spegelfyllningarna har en övre profil liknande läktarens planform och pryds av förgyllda lyror och akantusornamentik. Läktaren nås via norra tornet. Korsarmarnas läktare vilar i murverken och har enkelt utformade barriärer i ramverkskonstruktion av mörkbetsad ek. Läktarna nås från trappor i korsarmarnas västra murverk, vilka även leder till predikstolen i norr samt en på motsvarande sida mindre balkong med barriär lika läktarnas och en låst delvis genombruten träport åt trapphuset. Vad den lilla balkongen haft för funktion historiskt tycks vara okänt. Möjligen rör det sig om en herrskapsläktare men den gallerliknande porten har även legat till grund för

Kyrkorummet mot koret i öster.

teorier om att det skulle varit en plats där dödsdömda fångar en sista gång fick medverka vid gudstjänst. Korsarmarnas läktare har helglasade underbyggnader från vilka utöver nämnda trapphus även de helglasade entréerna i norr och söder samt sakristia respektive konsistorierum nås. Södra läktaren har dessutom en glasad påbyggnad som inrymmer kontorsplatser medan norra läktaren upptas av den 2019 återinrigda Åkerman & Lund-orgeln. De rundbågiga dörröppningarna till sakristia och konsistorierum har dels äldre plåtbeslagna dörrblad, dels sentida med frostat glas. Båda rummen, som är slagna med kryssvalv, har dessutom rundbågiga ingångar till koret. I sakristians norra murverk finns en mindre wc samt ett inmurat skåp med äldre järnluckor.

Kyrkvind, tornrum och klockrum nås via trapphuset i norra tornet som är valvslaget och murat i tegel med inslag av kalksten. Kyrkvinden fungerar som passage mellan tornen. Spänger leder upp på det isolerade tunnvalvet och vidare bort mot korsarmar och absid. Takstolskonstruktionen i furu tillkom efter branden 1790. I murverken finns uttag efter tidigare takstolar. De trånga klockrummen har äldre brädgolv och putsade väggar och upptas i sin helhet av klockbockarna i ek. I södra tornet finns även klockorna till klockspelet i en stålkonstruktion ovanpå klockbocken. Källaren under kyrkan rymmer dels teknikrum och det nedsänkbara podiet, men bevarar även merparten av gravkamrarna från 1700-talet.

Inredning och inventarier

Altaret i carraramarmor tillkom vid reoveringen 2016–18 och är utformat av skulptören Pål Svensson. Planformen är elliptisk med fyra kraftiga insvängda ben som anspelar på korsformen. Altarskivan är klädd med pergament, ett material som återkommer i de lösa stolarna, och belyst underifrån.

Predikstolen med tillhörande baldakin från 1854 i nyklassicistisk stil ritades 1845 av arkitekt J.A. Hawerman. Den oktagonala korgen har svängt understycke och dess sidor pryds av kristna symboler som kalk, kors och treenighetssymbolen i högre relief. Den lambrekängförsedda baldakinen kröns av ett klot och kors. I innertaket syns en duva omgiven av strålgans. Predikstolen och baldakinen är förankrade i norra murverket, där en drapering i trä omger öppningen mot trapphuset. Färgsättningen går i pärlgrått och förgyllning. På predikstolen står en förgylld dödsängel med timglas som tillskrivits samme mästare som tillverkade dopängeln från 1744.

Centralt i mittgången står kyrkans nya *dopfont* i svart diabas, som liksom altaret är formgiven av Pål Svensson. Den har en skeppslignande elliptisk form med en yttre krysshämrad och polerad del samt en inre blankslipad. Den inre delen är ansluten till

Pål Svenssons dopfont i diabas är placerad i mittgången. Bakom den lösa stolsinredningen skymtar kyrkans förgyllda dopängel som är samtida med kyrkan.

ett slutet vattensystem och fungerar i plant läge som en vattenspegel, men kan även sänkas så att en bassäng bildas. I höjt läge syns den förgyllda texten ”Dopets Gud välsignar dig” på två sidor. Det finkorniga diabasblocket är hämtat från Hågghults stenbrott i Lönsboda, sågat hos Johansens Monumenthuggeri i Norge samt krysshamrat och polerat av stenhuggare David Knutsson. Hydrauliken är konstruerad av Uno Svensson på Walleverken Teknik AB i Jämfjö.

Kyrkan har även en *äldre dopfont* i skulpterat och förgyllt trä i form av en förgylld ängel som ståendes på ett fundament med djurfötter bär ett dopfat på huvudet. Dopfonten var en gåva från skeppsbyggmästaren Gilbert Sheldon vid kyrkans invigning 1744 och är (enligt Sveriges kyrkor) det enda inventariet som är bevarat från denna tid.

Den äldre bänkinredningen ersattes vid reoveringen 2016–18 av *lösa stolar* designade av formgivaren Åke Axelsson. Stolarna är tillverkade i bok som behandlats med vitpigmenterat linoljevax. Sitsar och ryggstöd är utförda i pergament, vilket ger varje stol en unik karaktär och därtill har akustikdämpande egenskaper. Stolarna är stapelbara och kan kopplas i såväl raka som svängda linjer.

Orgeln med 33 stämmor fördelade på två manualer och bas är en rekonstruktion av kyrkans första orgel, byggd 1764 av Lars Wahlberg, Kalmar. Denna orgel ersattes 1905 av en romantisk Åkerman & Lund-orgel. Rekonstruktionen utfördes av Grönlunds

Orgelfasaden i rikt dekorerad rokoko är samtida med kyrkans första orgel från 1764.

orgelbyggeri 1980. Den monumentala rokokofasaden i gråmålat, förgyllt och skulpterat trä är samtida med den ursprungliga orgeln och tillverkades av bildhuggaren Niklas Ekekrantz. Den höga sockelvåningen har joniska pilastrar och arkitraver som går igen från Tessins gestaltning av kyrkorummet. De övre fyra uppåt avsmalnande våningarna har öppna pipfält och tureller krönta av puttis och urnor. Bland de dekorativa detaljerna märks även akantus, musikinstrument, trumpetspelande änglar samt lilla riksvapnet omgivet av serafimerordens kedja, en kunglig orden instiftad av Fredrik I. Det lilla öververket kröns av en strålgans med treenighetssymbolen. På norra läktaren återinvigdes 2019 den romantiska Åkerman & Lund-orgeln med klassicistiskt men enkelt utformad orgelfasad. Orgeln har fristående spelbord placerat i kyrkorummet, vilket även är kopplat till klockspelet i södra tornet.

Kyrkan har *tre kyrkklockor samt ett klockspel*. Mellan- och lillklockorna som hänger i norra tornet skadades båda i branden 1790 men göts samma år om av klockmakareänkan Madame Märta C. Öfverström i Karlskrona. De är dekorerade med akantusfriser och inskriptioner på svenska. Storklockan i södra tornet tillverkades i Stockholm 1691 och skänktes till församlingen 1691 av Karl XI. Även denna klocka föll ner vid branden 1790 men klarade sig utan allvarligare skador. Klockan pryds av det svenska riksvapnet och inskription på latin. I södra tornet hänger även ett klockspel med 35 klockor tillverkat av Göte Bergholtz i Sigtuna och tillkommet genom donation av advokaten Povel Grönvall 1964.

Bland övriga föremål med betydande kulturhistoriska värden bör nämnas ett antal föremål som främst härrör från 1700-talet, däribland begravningsvapen i trä, järnbeslagna kyrkkistor, ett flertal metall- och textilföremål, äldre psalmnummertavlor samt minnestavlor över Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas kröning respektive Gustav III:s tal till ständerna 1772.

Kyrkogård

Fredrikskyrkan har aldrig omgivits av någon kyrkogård. Stadsförsamlingen använde delvis kyrkogården vid träkyrkan Hedvig Eleonora, även efter att kyrkobyggnaden revs. Till följd av Trossös bergrika markförhållanden var emellertid jordbegravningarna begränsade. För den mer bemedlade delen av innevånarna var det redan från stadens anläggande vanligt att begravas i Ronneby eller andra kringliggande landsortskyrkor och senare i stenkyrkornas underliggande gravkammare. Menigheten begravdes istället i stor utsträckning på den så kallade Gamla kyrkogården på Aspö. Diskussioner om en ny begravningsplats för stadens alla församlingar började föras på 1790-talet men först 1856 kunde Vämö begravningsplats invigas och stadskyrkogårdarna avvecklas.

Kulturhistorisk karaktärisering för Fredrikskyrkan

Sedan Skåne och Blekinge blivit del av Sverige insåg Karl XI behovet av en flottbas närmare kontinenten för att befästa rikets östersjövälde. Erik Dahlberg och Nicodemus Tessin d.ä. fick ansvara för att över några glest bevuxna klippiga öar lägga ut den storslagna stadsplan som ännu betraktas som Sveriges enda fullt utförda barockplan, en rutnätsplan kompletterad med strålgator samt en centralaxel och monumental platsbildning i Stortorget vilken saknar motsvarighet i svensk stadsbyggnadshistoria.

Utöver Fredrikskyrkan i öster och Trefaldighetskyrkan i söder finns idag inga kvarstående byggnader från barockepoken vid Stortorget, främst till följd av den stora stadsbranden 1790. Rådhuset från 1798 som är ombyggt i flera omgångar är emellertid stilmässigt anpassat efter kyrkorna och utgör fond i väster. Som en av Europas bäst bevarade örlogsstäder med bebyggelse av mycket hög arkitektonisk, konstnärlig och teknisk kvalitet är Karlskrona både utpekad som riksintresse för kulturmiljövården och upptaget på Unescos världsarvslista. Utöver Stortorget som monumental platsbildning, dess båda barockkyrkor samt byggnader och anläggningar kopplade till militära och civila maritima verksamheter nämns bland annat den bibehållna stadsplanen, offentliga byggnader med koppling till stadens funktion som residensstad samt inslagen av låg trähusbebyggelse som uttryck för riksintresset.

Fredrikskyrkan har aldrig omgivits av någon kyrkogård. Stadsförsamlingen använde delvis den närbelägna kyrkogården vid träkyrkan Hedvig Eleonora även efter att kyrkobyggnaden revs. För den mer bemedlade delen av församlingsmedlemmarna var det redan från stadens anläggande vanligt att begravas i Ronneby eller andra kringliggande landsortskyrkor och efter Fredrikskyrkans invigning i dess underliggande gravkammare. Menigheten begravdes istället i stor utsträckning på den så kallade Gamla kyrkogården på Aspö innan invigningen av Vämö begravningsplats på 1850-talet.

I Dahlbergs stadsplan från 1694 fanns en stenkyrka inritad vid Stortorget östra sida, då under namnet Stadskyrkan, och det har spekulerats i om kyrkan redan i detta skede kan ha fått sin grundläggande utformning av Tessin d.ä. Ritningarna som kom till utförande upprättades emellertid av hans son Nicodemus Tessin d.y., en av landets genom tiderna mest inflytelserika arkitekter. Inte minst hade han stor påverkan på den svenska efterreformerta kyrkokonsten, där arkitektoniska influenser från det katolska Sydeuropa behövde anpassas för lutherska kyrkorum. Ritningarna utformades på 1690-talet men arbetena avstannade efter anskaffande av material för grundläggning. Först sedan krigs- och peståren under 1700-talets första decennier var över kunde byggarbetena återupptas med större beslutsamhet och när invigningen skedde 1744 i närvaro av kronprins Adolf Fredrik och prinsessan Lovisa Ulrika var byggnationerna ännu inte helt avslutade. Kyrkan uppkallades efter Fredrik I, men har parallellt även kallats Storkyrkan.

Exteriören bevarar i allt väsentligt sin ursprungliga gestaltning med basilikaform, korta korsarmar, halvrund absid i öster och västfasad flankerad av låga torn. För denna typ av skådefasader var jesuitordens huvudkyrka Il Gesù i Rom stilbildande. Medan den romerska barocken utvecklades bort från renässansens klassicistiska, måttfulla ideal drev Tessin den lutherska eller karolinska barocken i motsatt riktning, mot en mer renodlad antikiserande arkitektur fri från överdådig prakt. I Fredrikskyrkans exteriör tydliggörs detta i västfasadens tempelgavelmotiv, men även i den strama fasadgestaltning som även återfinns på Trefaldighetskyrkan, med ockragula putsfasader indelade av pilastrar och listverk i grågul kalk- och sandsten eller puts. Påtagliga likheter finns med västfasaden på Sant'Atanasio dei Greci som är belägen i närheten av Spanska trappan i Rom. Fredrikskyrkans båda torn var liksom på Sant'Atanasio tänkta att avslutas med karnisformade tornhuvar, men trots att också senare förslag till sådana framlagts har tornen alltjämt sin initialt provisoriska men för kyrkan karaktäristiska, något rumphuggna avslutning med flacka korslagda sadeltak. I ursprungsritningarna är dessutom västpartiets rundbågiga nischer och frontonens krön försedda med friskulpturer som inte heller förverkligades. Begränsad ekonomi kan ha varit ett av skälen, men just skulpturers och andra avbildningars förekomst i de lutherska kyrkorna var omtvistat vid tiden, exempelvis ansåg Karl XII detta vara uttryck för avgudadyrkan. Tessin fann en medelväg mellan de liturgiska kraven och sina egna ambitioner om gudstjänstrum med skönhet värdig gudomen genom att introducera änglar och de sju dygderna som figurativa koncept att användas i lutherska kyrkor.

I Fredrikskyrkan återfinns inga änglar i interiören men väl i dopängeln och dödsängeln med timglas på predikstolen, båda samtida med kyrkans invigning, liksom i Niklas Ekekrantz magnifika rokokookorgelfasad från 1764 Ett tydligare exempel på hur Tessin omstöpte de motreformatoriska idealen återfinns i stället i sidoskeppen, där höga kolonnader bildar nischer som bidrar till ett ljust kyrkorum i bjärt kontrast till den katolska traditionen med dunkla sidopakell för helgondyrkan.

Renoveringsprojektet 2016–18 efter arkitekt Ole Drachmans förslag, som av flera anledningar blivit uppmärksammat och omdiskuterat, får beskrivas som en av de mest genomgripande omdaningarna av ett kyrkorum inom Svenska kyrkan den senaste hundraårsperioden. Sedan ombyggnaden präglas interiören av två tydliga årsringar. Dels den ljusa 1700-talskyrkan enligt Tessins visioner från sent 1600-tal med brett långhus, kolonnader, vitputsade murverk, joniska pilastrar samt tunn-, kryss- och hjälmvalv. Dels en under 2000-talet framväxande trend med önskemål om flexibla och multifunktionella kyrkorum där fler av församlingarnas verksamheter kan samlas under kyrkans tak. I Fredrikskyrkan är förändringarna tydligast i att de slutna bänkvarteren ersatts av lösa stolar designade av Åke Axelsson samt att nya rumsindelningar med nya materialinslag i form av glas- och lättmetallpartier i korsarmarna och kring västentrén fått framträdande roller. Även tekniska innovationer som höj- och sänkbara podier och bildskärmar är inslag som åtminstone ännu är relativt ovanliga i svenska kyrkorum.

Utöver de nämnda dop- och dödsänglarna och orgelfasaden hör begravningsvapnen till de inventarier som är sammankopplade med och förstärker bilden av 1700-talskyrkan. Epitafier och begravningsvapen blev vanliga i protestantiska kyrkor under 1600-talet och speglar äldre tiders gravskick och maktelitens strävan efter hågkomst i stormakts-tidens Sverige. De var också ett sätt att föra in påkostade utsmyckningar jämförbara med de katolska helgonaltarna i lutherska kyrkorum. Även kyrkklockorna är exempel på äldre inventarier som har ett särskilt kontinuitetsvärde, även om både mellan- och lillklockan fick gjas om efter branden 1790. J.A. Hawermans nyklassicistiska predikstol från 1854 får sägas var det enda bestående och framträdande inslaget av 1800- och 1900-talens tillägg och inredningar. I den nya gestaltningen av kyrkorummet har dopfunten i diabas placerad i mittgången samt det mobila altaret av carraramarmor, båda formgivna av Pål Svensson, fått centrala roller. Den rekonstruerade barockorgeln och den romantiska Åkerman & Lund-orgeln från tidigt 1900-tal är båda musikinstrument av mycket hög kvalitet och musikaliskt värde som dessutom kompletterar varandra stilmässigt. I detta sammanhang bör även Fredrikskyrkans karaktäristiska klockspel från 1967 som spelar flera gånger dagligen lyftas fram.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Fredrikskyrkan är en inom svenskt kyrkobyggnadsbestånd säregen byggnad med synnerligen höga kulturhistoriska värden. Platsbildningen vid Stortorget och samspelet med Trefaldighetskyrkan är unik i svensk stadsbyggnadskonst. Detta bör beaktas vid alla eventuella förändringar i kyrkans exteriör och närmiljö.
- Efter det stora renoveringsprojektet 2016–18 är kyrkorummet ett tydligt uttryck för 2000-talets behov av flexiblare kyrkorum, som gällande konsekvens i utförande i nuläget saknar motstycke i en nationell jämförelse. Renoveringen av Fredrikskyrkan kommer sannolikt få stor betydelse som jämförelseobjekt inom diskursen för kyrkorestaureringar och de utmaningar Svenska kyrkan i en närliggande framtid står inför.
- Bevarad äldre inredning och inventarier har efter den omvälvande renoveringen fått än större betydelse som uttryck för och minnen om kyrkans äldre historia.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Kyrkan ligger inom fornlämning L1979:5469 som omfattar Trossös äldre stadslager.

Karlskrona är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården, där Fredrikskyrkan nämns som ett av uttrycken för riksintresset.

Källor och litteratur

Fredrikskyrkan – Underhållsplan (2008-11-10), Restaurator AB, Malmö.

Andersson, T., m.fl. *Stortorget: Ett gestaltungsprogram* (2010-04-16), Sweco Architects AB, Stockholm.

Andersson, W. & Kindström, L-G. *Sveriges kyrkor - konsthistoriskt inventarium, Blekinge Band III, Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Stockholm: Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag, 1946.

Eklund, P. 2018. *Ovala kontraster*. *Sten*. Nr 2: https://www.sten.se/wp-content/uploads/2019/05/STEN_1802_Fredrikskyrkan.pdf, hämtad 2021-02-12.

Josephson, R. *Tessin: Nicodemus Tessin d. y. – tiden, mannen, verket*. Stockholm: Nordstedt, 1931.

Ullén, M. (red.). *Blekinge – Landskapets kyrkor*, Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag, 2002.

Länsstyrelsen Blekinge. Besöksmål. Världsarvet Karlskrona: <https://www.lansstyrelsen.se/blekinge/besoksmal/varldsarvet-karlskrona.html>, hämtad 2021-01-19.

Svenska kyrkan Karlskrona. Fredrikskyrkan. Broschyr Fredrikskyrkan: <https://www.svenskakyrkan.se/filer/563393/Broschyr%20%20Fredrikskyrkan.pdf>, hämtad 2021-02-02.

Svenska kyrkan. Lunds stift. Nyheter: <https://www.svenskakyrkan.se/lundsstift/nyheter/mobeldesigner-ake-axelsson-vill-skapa-miljoer-for-de-manga-manniskorna>, hämtad 2021-02-12.

Platsbesök 2020-10-08.

Övriga uppgifter

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Henrik Nilsson, byggnadsantikvarie.

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie.

Inventeringsdatum: 2020-10-08.

Fältinventering: Max Laserna, Henrik Nilsson.

Foto (där inte annat anges): Max Laserna och Henrik Nilsson.

Layout: Henrik Nilsson.

Färdigställd: 2021-02-22.